

Undersökande lärande i undervisning av textfärdigheter inom olika kunskapsområden

Sari Sulkunen & Johanna Saario

Det finns flera sätt att närma sig undervisningen av textfärdigheter inom olika kunskapsområden. Här presenteras undersökande lärande. I texten funderar vi på varför undersökande lärande lämpar sig för undervisning i textfärdigheter inom olika kunskapsområden, presenterar två modeller för undersökande lärande och åskådliggör vad undervisning i textfärdigheter i samband med dessa modeller innebär i praktiken.

Kunskapsbildning och praxis när det gäller texter

I undervisningen av textfärdigheter i olika läroämnen är det viktigt att koppla undervisningen av textfärdigheter till principerna för kunskapsbildning. Det är en central utgångspunkt i exempelvis Susan Goldmans arbetsgrupps READI-referensram (2016). När man inom forskningslitteraturen behandlar undervisning och inläring av textfärdigheter inom olika kunskapsområden betonas att elever och studerande bör kunna delta i kunskapsbildningen och den tillhörande textverksamheten. De bör alltså få öva på att skapa information funktionellt, vilket möjliggörs i undersökande lärande.

I textverksamheten i anslutning till undersökande lärande bekantar man sig på ett naturligt sätt med praxisen för texter inom ett kunskapsområde, det vill säga kollektivt definierade sätt att använda texter inom kunskapsområdet. Även till exempel i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen betonas undersökande och kreativa arbetsmetoder, samarbete samt möjligheten till fördjupning och fokus. Utöver inläring av innehållskunskap och textfärdigheter främjar dessa också tänkandet och lärandet.

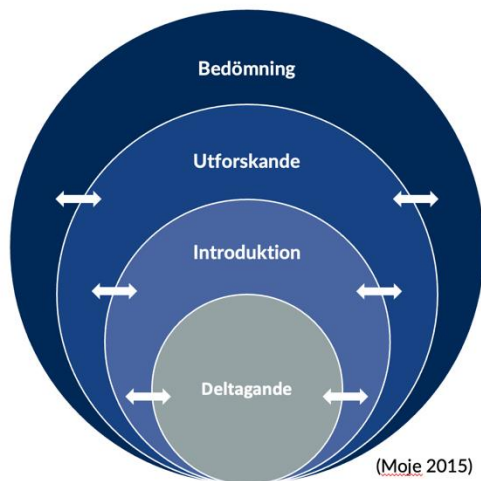
Sätt att tillämpa undersökande lärande

Det finns många former av undersökande lärande beroende på i hur stor utsträckning arbetet sker under ledning. I öppet undersökande lärande skapar elever och studerande själva undersökningsfrågor, planerar processen och arbetar överlag mycket självständigt. I det handledda undersökande lärandet kan läraren och eleverna/studerandena tillsammans definiera en undersökningsfråga, men eleverna/studerandena kan till stor del studera temat genom självständig styrning. I strukturerat undersökande lärande kan läraren erbjuda ett ämne som ska undersökas och handleda eleverna/studerandena mer i undersökningsprocessen.

Undersökande lärande kan också basera sig på en mer styrd modell. Då bestämmer läraren såväl undersökningsfrågan som det material som behövs samt arbetssättet. Läraren kan konkret visa själva processen för eleverna. Undersökande lärande kan genomföras strukturerat i synnerhet i sådana situationer när ett sådant arbetssätt är nytt för eleverna/studerandena, oberoende av i vilken ålder de är. Däremot förutsätter ett öppet undersökande lärande att eleverna/studerandena redan har erfarenhet av arbetssätt inom undersökande lärande.

Mojes modell för undersökande lärande

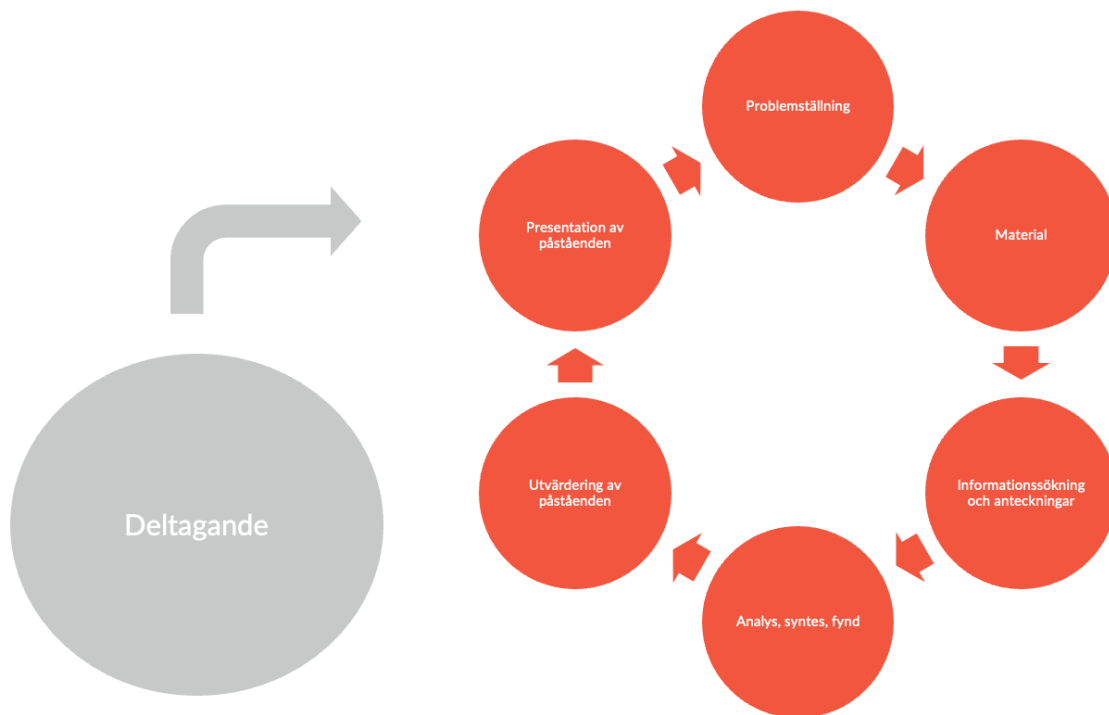
En modell för undersökande lärande som utarbetats för undervisning i textfärdigheter inom kunskapsområden har utvecklats av amerikanska Elizabeth Moje (2015). Modellen passar bra ihop med de finländska grunderna för läroplanen. Den bygger på tanken att språkbruket och textpraxisen definieras gemensamt. Modellen är dessutom mycket språkmedveten, så den fäster stor uppmärksamhet vid kunskapsområdets språk och textverksamhet.

Modellen följer arbetsätten för undersökande lärande. Eleverna/studerandena får konkret delta i kunskapsbildningen, vilket är kärnan i modellen. Modellen introducerar texttolkning och textproduktion samt praxis för undersökande lärande. I modellen undersöks dessutom kunskapsområdets språk och språk-användningen bedöms.

Vilket som helst av de ovan nämnda sätten att tillämpa undersökande lärande passar in i Mojes modell. Dessutom kan modellens olika faser genomföras på olika sätt. Om eleverna/studerandena är förtrogna med processens problemställning och arbetsätt kan genomförandet av arbetet ske under ledning eller till och med öppet i den första fasen. Om de däremot ännu inte har studerat kunskapsområdets språk eller utvärderat språkbruket, kan man i de två sista faserna i modellen genomföra strukturerat eller mer styrt undersökande lärande. Det viktiga är att utgå från elevernas/studerandenas kunskaper och färdigheter. Man kan inte anta att de direkt är redo för öppet undersökande lärande.

Härnäst bekantar vi oss lite närmare med modellens respektive dimensioner och arbetet i anslutning till dem. Mojes modells första dimension är att göra eleverna/studerandena delaktiga i praxis inom kunskapsområdet. Det kan i praktiken innebära till exempel att genomföra små undersökningar eller att ordna en debatt eller diskussion om något ämne. Båda är oberoende av kunskapsområde typiska tillvägagångssätt även bland experter.

Utgångspunkten för undersökande lärande är ett problem eller en fråga som motiverar hela undersökningsprocessen och som beroende på hur det undersökande lärandet genomförs antingen har utvecklats av eleverna/studerandena själva, upfunnits av lärarna och eleverna/studerandena tillsammans eller kommer från färdigt läromaterial. Frågan ska passa elevernas/studerandenas utvecklingsnivå och färdigheter.

Till exempel i HisLit-projektet, som granskar textfärdigheter i historia, har gymnasiestuderande försökt ta reda på vem som försökte mörda president Urho Kekkonen på Gullranda midsommaren 1957 när han blev beskjuten. På matematiklektionerna kan elever i högstadieåldern i grupper utreda hur man räknar ut arean på ett parallelogram.

På motsvarande sätt möter yrkesverksamma inom olika sektorer ständigt problemsituationer där de försöker hitta den mest fungerande eller effektiva lösningen. Till exempel måste en frisör fundera på hur hen kan samordna kundens önskemål om en kort frisyr med de utmaningar som kundens nackhår medför. En rörmokare kan fundera på hur hen ska gå till väga när kundens vattenledningar fryser på vintern.

Man strävar efter att svara på de frågor som är utgångspunkten för undersökande lärande genom att göra informationssökningar, analysera material som är typiskt för kunskapsområdet eller göra bägge saker. Till exempel kan högstadieelever som tar reda på hur man räknar ut arean på ett parallelogram använda parallelogram av kartong som material för att testa och mäta.

Det är viktigt att lära sig att systematiskt och tillförlitligt avgränsa, välja och spara resultaten av informationssökningen och materialanalysen. Denna process omfattar många olika sätt att använda språk och texter. Som resultat av informations-sökningen läser eleverna/studerandena texterna och gör anteckningar om resultaten av sina experiment och slutsatser. De diskuterar också sina iakttagelser, motiverar sina åsikter och försöker hitta svar på sin fråga. Slutligen rapporterar de sina svar till den övriga klassen och läraren.

Modellens nuvarande fas har många beröringspunkter med Goldmans forsknings-grupps READI-referensram. Även där står kunskapsbildning i centrum: kunskaps-området textfärdigheter är kopplade till typen av kunskap, forskningspraxis och kunskapsområdets referensramar.

Introduktion i kunskapsbildning

Mojes modell för undersökande lärande har en annan dimension som innefattar att eleverna/studerandena introduceras till kunskapsbildning och textverksamhet i anslutning till den. Deltagande i praxis som är typisk för kunskapsområdet inom läroämnet gör inte automatiskt eleverna/studerandena till medlemmar i vetenskapssamfundet och inte heller i läroämnessamfundet. Till en början har de inget starkt kunskapsunderlag om de ämnen som undersöks och de är inte vana vid att läsa och skriva på samma sätt som personer som är insatta i området. Lärarens uppgift är i detta skede att hjälpa eleverna/studerandena att sätta sig in i den bakgrundsinformation som behövs samt metoder inom kunskapsbildning och textverksamhet.

I praktiken infaller denna fas under modellens första stadium. I samband med undersökningsprocessen lär man sig till exempel de färdigheter i informations-sökning som behövs för att genomföra undersökningsprocessen eller att välja och använda material. I den här introduktionsfasen kan man använda verktyg eller genrepedagogiska angreppssätt för att undervisa i allmänna textstrategier och kunskapsområdets textstrategier. Det är viktigt att erbjuda eleverna/studerandena verktyg för kunskapsbildning och problemlösning.

Granskning av språket inom ett kunskapsområde

Mojes modells två andra dimensioner handlar om undersökning och utvärdering av språkbruket inom kunskapsområdet. Syftet med dessa faser är att fokusera på kunskapsområdets sätt att använda språket och texterna samt att fundera över situationsbundenheten och deras kollektiva ursprung.

Fasen för undersökning av språkbruket flyttar förståelsen och produktionen av texter inom vetenskapsområdet till en mer analytisk nivå, där man synliggör kunskapsområdets begrepp och språkliga drag mycket explicit. Till exempel kan eleverna/studerandena studera texter inom olika läroämnen och lägga märke till att man ofta använder jämförande begrepp inom matematik.

Jämförelsen kan synas till exempel genom att ett tal är mindre än ett annat eller att ett tal är störst i en viss grupp med tal.

Inom historia däremot används ofta tidsuttryck. Evenemangen dateras: man berättar att de har skett till exempel i april 1809 och så vidare. Begreppet "kallt krig" i historien innehåller å andra sidan ord som är bekanta från vardagsspråket, men inom historieområdet har de en särskild betydelse. Man kan tillsammans fundera på vad dessa skillnader i användningen av språket inom olika områden och situationer beror på.

Denna dimension av utvärderingen av språkbruket betonar den kritiska utvärderingen av kunskapsområdets praxis. Man kan fråga sig när, i vilka situationer och ur vems synvinkel ett visst språkbruk är användbart och när det inte är det. Till exempel i ett bostadsaktiebolags meddelanden om stambyte är det bra att undvika fackspråk och på ett tydligt sätt informera de boende om vad som händer och när och hur det påverkar de boendes vardag. I en annan situation garanterar användning av fackspråk förståelsen och trovärdigheten, till exempel när man kommunicerar mellan yrkesverksamma.

Som grund för språkforskningen och bedömningen kan man till exempel be eleverna/studerandena skriva om samma saker för olika målgrupper. Studerande inom husteknik kan skriva ett meddelande om stambyte till de boende och en arbetsplan eller arbetsbeskrivning för sin chef på praktikplatsen. Om eleverna/studerandena har tagit reda på mer om effekten av handtvätt på bakterie- och virusspridningen kan de skriva en rapport om detta till läraren och till exempel ett meddelande till personalen på ett närliggande daghem. I det sammanhanget funderar man på hur och varför språket i dessa texter som utarbetats för olika målgrupper skiljer sig åt.

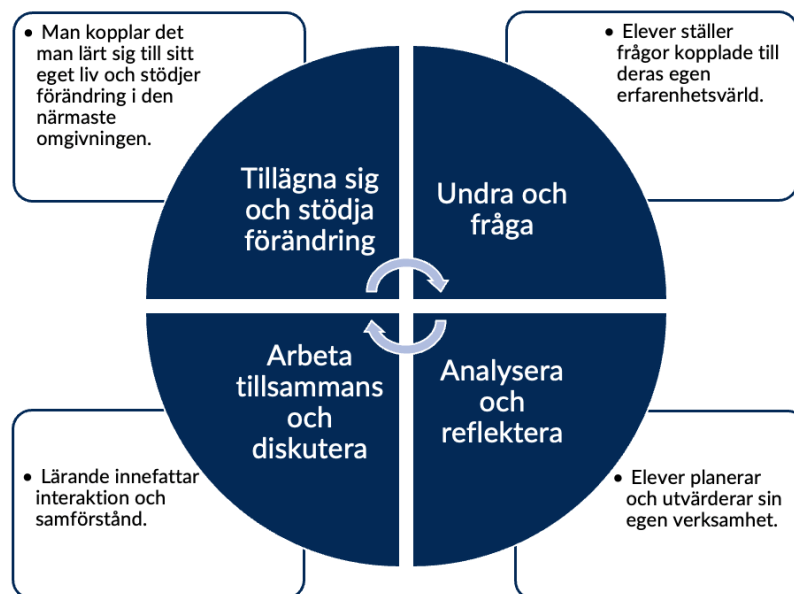
Att bedöma språkbruket ur denna synvinkel synliggör också frågor om jämlikhet samt språkbrukets situationsberoende och sätt att påverka språket. Man kan fundera på vem som har tillgång till kunskapen om man skriver om den med hjälp av begreppsförrådet inom kunskapsområdet och i vilken situation även personer utanför området ska förstå det hela. En sådan granskning stöder elevernas och studerandenas metaspråkliga medvetenhet och därmed djupinläring samt inläringen av kunskapsområdets språk.

Dessa två delområden i Mojes modell, det vill säga undersökning av språket och utvärdering av språkbruket, har också beröringspunkter med Goldmans (2016) forskningsgrupps READI-referensram, där kunskapsbildning och kunskapsområdes språk- och textpraxis sammanflätas. Modellen är bara ett möjligt tillvägagångssätt för att lära ut textfärdigheter inom ett kunskapsområde. Modellen kan tillämpas enligt den utbildningsnivå och årskurs man undervisar i. Det viktigaste är att eleverna/studerandena övar på kunskapsbildning på ett funktionellt sätt. Samtidigt granskas kunskapsområdets språkbruk konkret och kritiskt, vilket gör dem synliga.

Textverksamhet i eget undersökande lärande

Även Julie Coiro (2019) har med sina kollegor presenterat en modell för undersökande lärande. Den är avsedd för undervisning av elever i lågstadieåldern. Coiro och hennes kollegor betonar elevernas förhållande till det tema eller fenomen som undersöks och tillhörande påverkan i samhället. Processen inleds med elevernas egna undersökningsfrågor, som är kopplade till deras egen erfarenhetsvärld. Därefter analyserar eleverna sitt material och funderar kritiskt över sina fynd och den företeelse de undersöker.

Textverksamhet i eget undersökande lärande (Coiro, et al., 2019)

Processen innefattar tanken om lärande som en samhällelig verksamhet, vilket innebär att eleverna arbetar tillsammans, diskuterar och söker samförstånd om den företeelse de undersöker. Slutligen återgår man i det undersökande lärandet till sambandet mellan företeelsen som undersöks och det egna livet. Eleverna hittar på kreativa sätt att påverka i sitt eget sammanhang. Eleverna kan exempelvis sträva efter att öka medvetenheten om ämnet de undersöker och påverka verksamheten i sin närmiljö.

Coiro ger ett exempel då en elev som var insatt i problemen med plastpåsar tog initiativ till att minska antalet plastpåsar i butikerna i närområdet och lyckades få

butikerna att förbinda sig till att minska antalet plastpåsar. Även i den här modellen arbetar eleverna med många olika typer av texter under sin undersökningsprocess. De gör informationssökningar och bedömer tillförlitligheten och användbarheten hos de källor de hittar, gör sammanfattningar av det de läst, skriver anteckningar och slutligen presenterar de sina resultat för varandra till exempel med hjälp av en video eller poster de gjort.

Textverksamheten har alltså en viktig roll även i Coiro-modellen, även om granskningen av språket inte har en så central roll som i Moje-modellen som beskrivits tidigare. Denna modell är i första hand inriktad på undervisning av elever i lågstadieåldern och det undersökande lärandet är inte särskilt starkt bundet till kunskapsområden och deras kunskapsbildning. Modellen fokuserar snarare på färdigheter i att skaffa och bedöma kunskap samt på att skapa en syntes utifrån flera informationskällor. Samtidigt motiveras eleverna personligen till det undersökningsämne de är intresserade av och övar på samhällspåverkan.

Det väsentliga även i denna pedagogiska modell är att eleverna får handledning i informationssökningsmetoder och får öva på dem. Dessutom är det bra att komma ihåg att lärande för personer i alla åldrar främjas av att den sak eller företeelse de lär sig om kopplas till deras egna liv och erfarenheter. Även denna undersökande modell kan alltså tillämpas i undervisningen enligt elevernas behov och undervisningsmål, oberoende av elevernas ålder.

Författare:

Sulkunen, S. & Saario, J. (2019). *Tutkiva oppiminen tiedonalan tekstitaltojen opetuksessa*. LUKILOKI-projektet 2018-2022. Jyväskylä universitet.

Källor:

- Coiro, J., Dobler, E., & Pelekis, K. (2019). *From curiosity to deep learning: Personal digital inquiry in grades K-5*. Stenhouse publishers.
- Goldman, S. R., Britt, M. A., Brown, W., Cribb, G., George, M., Greenleaf, C., ... & Project READI. (2016). Disciplinary literacies and learning to read for understanding: A conceptual framework for disciplinary literacy. *Educational Psychologist, 51*(2), 219-246.
- Moje, E. B. (2015). Doing and teaching disciplinary literacy with adolescent learners: A social and cultural enterprise. *Harvard Educational Review, 85*(2), 254-278.
- POPS (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Utbildningsstyrelsen.
- Spronken-Smith, R., & Walker, R. (2010). Can inquiry-based learning strengthen the links between teaching and disciplinary research? *Studies in higher education, 35*(6), 723-740.